

альні проблеми філософії людини, людиноприродних та соціоприродних відносин. Шостий — розробка механізмів реалізації потенціалу стратегічного партнерства Республіки Білорусь у сучасному глобальному світі. І нарешті — дослідження гуманітарних аспектів постіндустріальної трансформації та становлення інформаційного суспільства.

На закінчення хотілося б відзначити, що сучасний інноваційний розвиток і пов'язана з ним соціальна модернізація у філософсько-гуманітарній площині постає як комплексна програма оновлення всіх структурних компонентів суспільства, яка передбачає системні якісні зміни у науково-технічній та культурно-освітній політиці, в організації виробництва та системи управління, в суспільній свідомості та способі життя людей. Особливе значення у цьому процесі мають два чинники — творчість (новації) та механізм затребуваності і соціалізації її результатів. Для реалізації їхнього потенціалу необхідно сформуванню особливе креативне середовище в суспільстві, задіюючи знання фахівців, потенціал науки та гуманітарної освіти.

У здійсненні цієї модернізаційної стратегії ключове значення матиме нове наукове знання, що в особливий спосіб актуалізує роль фундаментальної науки. Світ майбутнього — це високотехнологічний світ. Реалізовувати порядок денний модернізації у такому світі без розвиненої наукової та гуманітарно-культурної бази просто неможливо. Образно кажучи, на обрії сучасної філософії та гуманітарної науки загалом постає нове грандіозне завдання. Умовно його можна позначити як проект «Нового Просвітництва». Його мета — відродити просвітницькі ідеали попередніх сторіч на ґрунті нового прочитання гуманізму, ідеалу гармонійної креативної особистості, цінностей екологічної свідомості та системно-синергійного погляду на світ, створювати для цього засади — світоглядні, методологічні, моральнісні. У цьому й результується роль філософії, у першу чергу академічної, як носія національної та загальнолюдської культури, посередника у діалозі цивілізацій, держав, генерацій та епох.

Анатолій Конверський

**Співпраця Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України
та філософського факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка —
основа розвитку вітчизняної філософської
освіти та науки**

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди і філософський факультет — це дві інституції, які з моменту свого заснування є націленими на збагачення та розвиток філософської освіти та науки. В часі виникнення Інституту філософії та філософського факультету є розбіжність.

Філософський факультет постав 1834 року, коли в Києві було засновано Імператорський університет св. Володимира, а Інститут філософії був ство-

рений 1946 року. Але за дослідницькою націленістю, соціальною замовленістю, методологічними викликами Інститут філософії та філософський факультет завжди взаємодоповнювали один одного.

І ті часи, коли ще не було Інституту філософії, філософський факультет крім освітянського центру був важливим осередком філософських досліджень. Тут працювали такі видатні вчені, як О. Новицький, С. Гогоцький, О. Гіляров, О. Козлов, В. Зеньківський, Г. Челпанов, В. Лесевич та ін.

І от коли 1946 року було відкрито Інститут філософії, то він виник не на порожньому місці, а на фундаменті вагомих традицій філософських досліджень університетських філософів. Крім того, майже завжди директорами Інституту філософії були професори, випускники філософського факультету. Кожен із директорів Інституту філософії у своїй науковій діяльності прагнув розвивати вітчизняну філософську освіту і науку, а також дієво сприяв науковому та освітянському співробітництву обох колективів.

З 1952 по 1962 рік Інститут філософії очолював доктор філософських наук, професор, член-кореспондент АН УРСР Данило Хомич Острянин. Д.Х. Острянин — автор понад двохсот наукових праць. Він досліджував філософські погляди І.І. Мечнікова, Г.С. Сковороди, Я.П. Козельського, П.Д. Лодія. Він заклав підвалини досліджень філософської думки України. Цьому значно сприяли його розвідки філософських поглядів Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, Лесі Українки, М.О. Максимовича.

Засадовою для концепції української філософії Д.Х. Острянин зробив ідею єдності богословського просвітництва, яка була властива представникам Київської духовної академії та літературно-мовного Ренесансу від І. Котляревського до Лесі Українки. Це знайшло своє відображення в «Нарисах історії філософії України».

1962 року директором Інституту філософії став професор філософського факультету Павло Васильович Копнін. До цього він заявив про себе як новатор у філософській науці та освіті. Після виходу 1961 року його монографії «Діалектика як логіка» філософська громадськість відчула нові підходи автора до природи філософського знання, до функцій філософії, до співвідношення філософії та науки. Але не всі сприйняли із захватом ідеї книги П.В. Копніна. Копніна стали звинувачувати у ревізіонізмі, позитивізмі. Та це вже були не 1930-ті роки, і навіть не початок 1950-х років. Було влаштовано дискусію за книгою П.В. Копніна, на якій автор предметно обґрунтував нове бачення філософії як єдиного духовного процесу, в центрі якого перебуває відношення людини і світу.

Тому-то починаючи з керівництва Інститутом філософії П.В. Копніним в Інституті шанували не марксистсько-ленінську філософію, а філософію як гуманістично-світоглядне знання. Саме такий підхід до філософії ми бачимо у творчості В.С. Горського, В.М. Нічик, С.Б. Кримського, В.І. Іванова, Н.П. Поліщук, О.І. Яценка, В.Г. Табачковського, М.Ф. Тарасенка, М.О. Булатова та багатьох інших.

Може виникнути питання: кому так заважало новаторство П.В. Копніна? Хто написав анонімку на П.В. Копніна в ЦК Компартії України? Можливо, монстри із Кремля? Але, виявляється, авторами анонімки були «любі друзі» з рідної кафедри, з рідного факультету.

П.В. Копнін обґрунтовує, що в сучасній філософії поняття світогляду набуло нового змісту, визначеного чітким поділом усього масиву людського знання на філософське та позитивне (конкретно-наукове). Тепер філософія вже не є знанням про світ загалом, вона є знанням, яке знаходить підтвердження і прояв не в особливій «науці наук», а в конкретних науках, у своєрідній рефлексії над позитивним знанням. Звідси предметом світогляду є не просто «світ загалом», а відношення «людина — навколишній світ», яке включає в себе принцип розвитку, розуміння суті та місця людини серед інших явищ дійсності, визначення суспільного ідеалу.

У логіко-методологічних дослідженнях П.В. Копніна значне місце посідають питання, пов'язані з аналізом теорії як форми синтезу знання і в цьому розумінні як форми мислення. В його працях «Логічні основи науки», «Діалектика як логіка», «Ідея як форма мислення», «Гіпотеза і пізнання дійсності» тощо досліджено характерні особливості теорії, зумовлені її генезою, буттям, трансформацією.

І навіть після того, як 1968 року академік УРСР П.В. Копнін очолив Інститут філософії АН СРСР, він ні на мить не залишав зв'язків з Україною, з «Київською світоглядно-гносеологічною школою», фундатором якої був.

А з 1968 року директором Інституту філософії стає декан філософського факультету, доктор філософських наук, професор В.І. Шинкарук.

Шинкарук після закінчення філософського факультету свій науковий пошук спрямував на дослідження вітчизняної філософської думки. Цьому було присвячено його кандидатську дисертацію. І раптом 1964 року виходить його монографія, яка є оригінальним аналізом класичної німецької філософії: «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля». Це була дійсно праця, яка докорінно змінила точку зору на оцінку такої епохальної системи, як філософія Гегеля. Можна ще й так сказати, що якби В.І. Шинкарук після цього нічого не написав, то і цієї книги було б достатньо.

Праці, які вийшли до цього стосовно гегелівської філософії (К. Бакрадзе «Система і метод у філософії Гегеля», М. Овсянніков «Філософія Гегеля», Б. Кедров «Єдність діалектики, логіки і теорії пізнання»), не мали тієї глибини, систематизувальної сили, яка була притаманна праці Володимира Іларіоновича.

Результати історико-філософських досліджень В.І. Шинкарука, розроблений ним новий підхід до осмислення класичної філософської традиції дали вченому змогу по-новому підійти до розуміння предмета філософії, її головних функцій та завдань. Ці ідеї знайшли свою реалізацію і в педагогічній діяльності філософа. Не тільки у наукових працях, а й у своїх лекціях для студентів філософського факультету, публікаціях навчального характеру

В.І. Шинкарук уводить нове розуміння предмета філософії, її функцій, завдань і значення для розвитку науки, суспільства та духовної культури.

Предмет філософії, на думку В.І. Шинкарука, розкривається саме у дослідженні людини, її сутності та фундаментального способу ставлення до світу, тобто у ставленні людини до світу. Таке тлумачення предмета філософії дало змогу по-новому розкрити її завдання, методологічну та світоглядну функції. Вчений наголошував, що методологічна функція філософії полягає не у створенні системи приписів стосовно форм, засобів та методів проведення наукових досліджень, пізнання людини, природи, явищ та процесів суспільного життя. Філософія як загальна методологія пізнання функціює як метатеорія розвитку наукового знання, як своєрідний «метааналіз» головних форм його функціонування та розвитку (ідея, гіпотеза, концепція, теорія, факт тощо), у формі аналітики пізнавальних здатностей людини, логічного аналізу мови науки, дослідження головних типів наукової раціональності, трансформації наукових картин світу.

Нове бачення філософії, її предмета і функцій, зв'язку з духовною культурою суспільства, закладене у працях В.І. Шинкарука, стало предметом його численних лекцій для студентів Київського університету, для слухачів Інституту підвищення кваліфікації викладачів, аспірантів та співробітників Інституту філософії, широкого загалу молодшої інтелігенції.

Науково-філософська спадщина В.І. Шинкарука, його діяльність як ученого та педагога, організатора науки та освіти стали вагомим чинником реформування філософської освіти у 1960-х роках і підґрунтям кращих традицій розвитку сучасної вітчизняної філософської освіти та науки.

За часів керівництва Інститутом філософії П.В. Копніним та В.І. Шинкаруком кадровий склад Інституту майже на 95% поповнився випускниками філософського факультету, які робили й роблять вагомий внесок у творчий доробок Інституту філософії.

Ідеться про таких випускників філософського факультету, які з часом стали провідними вченими, завідувачами відділами, як М.Ф. Тарасенко, М.М. Мокляк, Л.О. Хлань, А.І. Ручка, К.К. Жоль, Є.І. Андрос, Є.К. Бистрицький, А.М.Єрмоленко, А.М. Лой, М.М. Кисельов, В.Г. Табачковський, С.Л. Йосипенко, М.І. Михальченко, В.В. Лях, В.А. Малахов, Н.В. Хамітов.

Практично всі названі вчені Інституту філософії брали активну участь у всіх формах роботи факультету. Це і читання лекцій, участь у керівництві над підготовкою дисертацій, кваліфікаційних праць, підготовці та виданні монографій, підручників, у роботі спеціалізованих вчених рад, у підготовці та проведенні різноманітних наукових заходів.

Співпраці Інституту філософії та філософського факультету поталанило і в тому, що нинішній ректор, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, Леонід Васильович Губерський є вихованцем філософського факультету. Свою докторську дисертацію «Ідеологія як історико-культурний феномен» Л.В. Губерський захищав у спеціалізованій вченій раді Інституту

філософії імені Г.С. Сковороди, де головував його вчитель, академік В.І. Шинкарук.

Наукові розвідки Л.В. Губерського стали засадовими для університетської концепції «Гуманістичні цінності сучасної освіти». У наукових працях Л.В. Губерський розвиває тезу про неперервність ідеології у суспільному житті та обґрунтовано доводить, що у процесі розвитку суспільства не існує станів «ідеологічної порожнечі», а місце попередньої, що зникає, завжди посідає нова ідеологія. Цю ідею було висловлено вже за часів «перебудови», коли у зв'язку з відомими історичними подіями ідеологію почали сприймати у негативному сенсі як «догматично-контролювальну» систему, яка є зовнішньою стосовно суспільної свідомості та суспільної практики.

Важливою складовою комплексного дослідження ідеології стало для Л.В. Губерського розкриття умов реалізації її гуманістичного потенціалу з урахуванням загальнолюдських, національних та соціально-класових цінностей, оскільки саме розкриття гуманістичного потенціалу ідеології може стати ключем до осмислення її інтегративних можливостей як у масштабах країни, так і на міжнародному рівні. Саме тому методологічною стратегією такого дослідження став філософсько-світоглядний аналіз, який дає можливість сформулювати загальні структурні принципи можливої інтеграції багатоаспектних зв'язків ідеології із суспільним та особистісним буттям людини у цілісну систему.

З приходом до керівництва Інституту філософії 2002 року випускника філософського факультету, доктора філософських наук, професора, академіка НАН України Мирослава Володимировича Поповича кращі традиції Інституту було продовжено. М.В. Попович фактично працював в Інституті філософії з перших років його створення. Йому були близькі всі ті процеси, зміни, спроби реформ, що їх переживав Інститут. Очолоючи відділ логіки Інституту, він усе робив для того, щоб долучити інститутські досягнення до світових вимог і стандартів.

Інститутські логіки були організаторами Всесоюзної наукової конференції «Проблеми логіки наукового дослідження» (1965). Саме завдяки зусиллям М.В. Поповича про київську школу логіки знали з його доповідей на Міжнародних конгресах з логіки. Праці М.В. Поповича «Логіка і пізнання», «Філософський аналіз мови», «Філософські питання семантики» є і будуть настільними книгами фахівців з логіки.

М.В. Попович і як співробітник Інституту філософії, і як його директор постійно підтримував зв'язки з філософським факультетом. Всі викладачі кафедри логіки або є безпосередніми учнями Мирослава Володимировича, або навчалися на його працях.

Є глибоке переконання, що сьгоднішній директор Інституту філософії, вихованець філософського факультету, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України Анатолій Миколайович Єрмоленко продовжуватиме і поглиблюватиме зв'язки Інституту філософії з філософським факультетом.

1971 року філософський факультет переживав «кадровий голод». Потрібна була кандидатура на посаду декана філософського факультету. Тепер уже Інститут філософії прийшов на допомогу філософському факультету. В.І. Шинкарук делегує на посаду декана філософського факультету заступника директора Інституту філософії, доктора філософських наук, професора Петра Сидоровича Дишлевого.

Перу П.С. Дишлевого належать такі праці, як «Питання про простір і час в теорії відносності» (1959), «Матеріалістична діалектика і фізичний релятивізм» (1972), «Діалектичний матеріалізм і проблема реальності в сучасній фізиці» (1974), «Матеріалістична діалектика і проблема наукових революцій» (1981) та багато інших.

Так, у монографії «Матеріалістична діалектика та проблема наукових революцій» у логіко-гносеологічному аспекті проаналізовано зміст, структуру та механізм революційних перетворень у природознавстві. Автор виділяє три головні етапи наукової революції: 1) формування теоретико-методологічних, фактуально-емпіричних та суб'єктивно-ціннісних передумов якісно нової системи знання; 2) утворення основи (методологічних настанов та принципів фундаментальної теорії), яка надає цілісності новому рівню системи наукового рішення; 3) становлення нової системи наукового знання шляхом інтерпретації фундаментальної теорії.

П.С. Дишлевий як виходець із Інституту філософії спрямовував діяльність факультету на змістовну співпрацю з Інститутом філософії. Як фахівець з філософських питань природознавства (зокрема у фізиці), він вбачав провідну стратегію у спільній діяльності Інституту філософії та філософського факультету в розробці актуальних проблем філософських проблем конкретних наук.

1977 року факультет очолив вихованець факультету доктор філософських наук, професор Іван Федотович Надольний. Це був час, коли почалися інтенсивні дослідження в соціології. І.Ф. Надольний скерував співпрацю факультету з відділом соціології, який на той час відкрили в Інституті філософії. Під керівництвом професора Надольного філософський факультет зріс структурно та змістовно. У цей час було відкрито соціологічну лабораторію, а 1986 року — відділення соціології.

На факультеті здійснювали підготовку фахівців для зарубіжних країн — Чехословаччини, Польщі, Болгарії, Німеччини, Греції, Португалії, Ємену, Афганістану, В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі, Монголії, Куби, Панами, Колумбії, Сирії, Лівану, Марокко, Тунісу, Конго, Південно-Африканської Республіки, Мадагаскару, Буркіна-Фасо, Гвінеї-Бісау, Анголи тощо. Багато хто із зарубіжних випускників філософського факультету посів чільні державні й політичні посади у своїх країнах.

У своїх наукових пошуках І.Ф. Надольний досліджував методологічні проблеми гуманітарних наук, закономірності формування морального обличчя людини сучасної доби. Цій проблематиці присвячено монографії

«Людина і мораль» (1979), «Проблеми методології та соціальної практики» (1981), «Науково-технічна революція і мораль» (1985) та ін.

1987 року деканом філософського факультету було обрано вихованця факультету, провідного вченого Інституту філософії, доктора філософських наук, професора Миколу Федосійовича Тарасенка. За часів керівництва філософським факультетом професора М.Ф. Тарасенка на факультеті відбулися суттєві зміни. Ці зміни були зумовлені тими перетвореннями, що мали місце в суспільстві, а відтак і у філософії. З 1989 року на факультеті вперше в Україні почали підготовку фахівців-політологів, а 1991 року було відкрито кафедру української філософії та культури, у становленні якої активну участь брав М.Ф. Тарасенко.

Як талановитий науковець та організатор науки, М.Ф. Тарасенко багато зробив для розвитку філософської думки в Україні. Чимало ідей його філософської спадщини складають вагомий внесок у розвиток вітчизняної філософії. На особливу увагу заслуговує висловлена в його монографії «Природа, технологія, культура: філософсько-світоглядний аналіз» (1985) ідея предметного зв'язку природи та культури. У цій монографії він досліджує єдність гуманістичного та екологічного змістів практики та культури; взаємозв'язок культури та духовно-практичного опанування світу; світоглядну спрямованість культури та питання екологічного виховання. Дослідник обґрунтовує тут новий підхід до аналізу соціально-культурних засад технології, який, на відміну від формаційного, субстрактного та структурно-функціонального, полягає у виявленні інтерсуб'єктивного змісту технології через специфіку суспільної форми практики та суб'єктно-об'єктних відносин.

Водночас він піддав переглядові традиційне бачення культури, коли культуру зазвичай розглядали як «опозицію» природі, її вихідну протилежність. Культура, на думку Тарасенка, є похідною від взаємодії природи та практики, виявляє себе як їх своєрідна предметна єдність у сфері життєдіяльності суспільства.

М.Ф. Тарасенко ініціював співпрацю Інституту філософії та філософського факультету у формі спільних засідань вчених рад Інституту філософії та філософського факультету, де обговорювали актуальні питання філософської освіти та науки. Між кафедрами факультету та конкретними відділами Інституту філософії була змістовна тісна співпраця, що проявилася у виданні підручників та навчальних посібників. До прикладу це підручники «Модальна логіка», «Історія української філософії» та ін.

Оцінюючи співпрацю Інституту філософії та філософського факультету і ті постаті, які були ключовими у цій співпраці з позиції сьогодення, слід вказати, що результати за своєю значущістю є епохальними, а вчені, які здійснювали цю співпрацю, гідні найвищої оцінки.

І директори Інституту філософії, і декани, і наукові співробітники, і професорсько-викладацький склад — це були люди, віддані філософській освіті та науці. Саме ця відданість є запорукою того, що співпраця філософського факультету та Інституту філософії має і матиме реальні перспективи.